

Ключевые слова: модальность, модальное значение, модальный оператор, смысловая структура.

Ohrimenko V.I, Doctor of Philology, Associate Professor
Institute of Philology, National Taras Shevchenko University of Kyiv

Semantic structure of modal operator in realtà (based on Italian language)

The article focuses on mutual dependence between the semantics of Italian modal operator in realtà as a condensed structure being part of cognitive-semantic field of trustworthiness and parameters of microtext of its functioning.

Key words: modality, modal meaning, modal operator, sense structure.

УДК 811

Падалка Ю.М., асп.

Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

МОДАЛЬНІСТЬ ЯК ЛІНГВІСТИЧНА ТА ФІЛОСОФСЬКА КАТЕГОРІЯ

У статті проаналізовано походження, запровадження, історія розвитку поняття "модальність". Представлено погляди на категорію модальності Арістотеля, І.Канта, М.Епіштейна. Розглянуто питання співвідношення лінгвістики та філософії в межах розгляду категорії модальності.

Ключові слова: модальність, явище модальності, модус, висловлення, зміст (пропозиція) висловлення, диктум.

Термін "модальність" використовується різними науками: логікою, філософією, мовознавством, літературознавством та ін. Модальність (від латинського "modus") – міра, спосіб, образ. У філософії виділяються онтологічна модальність, що означає спосіб існування будь-якого об'єкта або протікання будь-якого явища, і гносеологічна (логічна) модальність, яка вивчає сутність пізнавального процесу.

Уперше поняття модальності започатковано в "Метафізиці" Арістотеля (він виділив три основні модальні поняття: реальність і можливість, необхідність), звідки перейшли у класичні філософські системи. Про модальність знаходимо різні думки у Теофраста, Евдема Родоського, коментаторів Арістотеля, пізніше – у

середньовічних схоластів. У філософії Нового часу та логіці запропоновано І. Кантом розділ думок на асерторичні (думки про дійсність), проблематичні (думки про можливість), аподиктичні (думки про необхідність) та думки достовірні й вірогідні.

Михайло Епштейн у "Філософії можливого" узагальнює підходи гуманітарного мислення у різних сферах до вивчення модальностей. Поняття модальностей М. Епштейн відносить до основоположних і вибудовує особисту теорію можливого, визначаючи істиннісні модальності буття: необхідне та можливе, дійсне. Як найзначнішу, М. Епштейн виділяє модальність можливого, через яку визначаються ще дві інші модальності.

Як у мовознавстві, так і у філософії визначають три типи модальності та три основні способи дієслова: дійсне (є), наказове (будь), умовне (було би).

У лінгвістиці модальність визначається як функціонально-семантична категорія, яка виражає будь-які види відношень вислову до дійсності та будь-які види суб'єктивної кваліфікації повідомлюваного. У західноєвропейській лінгвістиці найбільш поширеною є концепція модальності вченого Ш. Баллі, суть якої полягає в тому, що в різному вислові характерною рисою є основний зміст (диктум) і модальна частина (модус), яка виражає інтелектуальну, емоційну або вольову думку мовця до диктуму.

Обсяг цього поняття та обіг мовних явищ у концепціях багатьох лінгвістів не збігаються. У сучасному мовознавстві термін "модальність" має надзвичайно широке розуміння. Неможливо визначити декількох авторів, які розуміли б цей термін однаково, проте в будь-яке трактування цього поняття обов'язково входить елемент оцінки: точка зору щодо очевидного або прихованого виглядів. На підставі того, що піддається оцінці виділяються, два основні типи модальності: об'єктивна та суб'єктивна. Одна з мовних універсалій – це, яка категорія модальності може знаходити вираз на різних рівнях мови (синтаксичному, морфологічному, інтонаційному).

Говорячи про явище модальності, слід у першу чергу зупинитися на концепції модальності в метафізиці Аристотеля. Незважаючи на величезні успіхи в дослідженні модальних логік, проблеми, поставлені її родоначальником Аристотелем, що розробив і побудував оригінальну модальну систему, як і раніше представляють значний інтерес для багатьох учених. Головна

складність полягає в описі саме Аристотелевої модальної силогістики, і рішення цієї проблеми ускладнюється, імовірно, незавершеністю досліджень, що здійснювалися самим Аристотелем, і впливом традиції його учнів, які не тільки розвивали ідеї Стагірита, але й розробляли власні теорії. Неоднозначне тлумачення старогрецьким ученим двох центральних понять алетичної модальної логіки – можливості та необхідності – дає можливість зробити висновок про заплутаність і суперечність першої модальної теорії [1].

У сучасних логіках реконструйовані значні фрагменти силогістики Аристотеля і побудовані семантики або більшою, або меншою мірою адекватні вченню Аристотеля. Але, мабуть, перш ніж будувати семантику для повної модальної системи, що описує як аподиктичні, так і проблематичні вислови, необхідно чітко уявляти собі, які положення сам Аристотель приймав, а які він відкидав. Ураховуючи сказане, зазначимо, що як це не дивно, але дотепер немає закінченого історико-логічного дослідження модальної силогістики грецького мислителя. Учені у своїх реконструкціях модальної силогістики Стагірита спираються більше на загальне бачення цієї системи, ніж на детальний попередній її аналіз. З цих міркувань представляється досить актуальною проблема саме історико-логічного дослідження системи Аристотеля.

Логічна протилежність можливості та необхідності в Аристотеля має свою онтологічну основу. За метафізикою грецького вченого ("першою філософією") існує протилежність між світом мінливих речей природи, у якому немає місця для строгої необхідності та який є областю можливого (вірогідного), і зрозумілі вічною суттю, пізнання якої виражається в необхідних істинах, відносно яких немає місця для простої можливості.

Проте у своїй логічній теорії модальностей Аристотель строго не дотримується онтологічного тлумачення можливості й дійсності. Так, він стверджує, що поняття можливості вживається у трьох аспектах значення: по-перше, можливим ми називаємо необхідне, по-друге, не необхідне і, по-третє, те, що може бути. Але це положення, подане у творі "Про тлумачення", пояснюється в "Першій Аналітиці": якщо необхідне називається можливим, то термін "можливе" уживається в особливому значенні (тут лише омонім, що вводить в оману), а необхідне не є можливим [2; с. 92].

І справді, перші два види поняття можливості мали діаметрально протилежне значення.

В античній філософії поняття закону природи було у Геракліта, Демокрита, Епікура та у стоїків, але було відсутнім у Платона, Аристотеля і скептиків. Відповідно до навчання Аристотеля, у природі немає строгої закономірності, а є те, що лише "відбувається здебільшого", він задовольняється індукцією простого переліку, оскільки вона достатня для мети встановлення того, що буває здебільшого.

Логічне трактування можливості в Аристотеля має зв'язок з його онтологічним розумінням можливості. Реальна можливість у філософії Аристотеля розуміється як можливість руху і зміни. Можливе є все те, що може приводити в рух або змінити щонебудь, або щось приводиться чим-небудь іншим у рух або змінюється. У цьому значенні можливість є принципом руху (активного або пасивного). В іншому значенні реальна можливість у Аристотеля розуміється як закладена в самій мові потенція, яка може розвиватися і здійснюватися. Потенційне в цьому значенні саме собою стає дійсним, якщо йому ніщо зовнішнє не перешкоджає [3; с. 72]. Таким чином, Аристотель приймає два види реальної можливості: принцип руху від зовнішньої дії, іманентний принцип становлення – рухи, зміни і розвитку.

У вченого логічна можливість – віддзеркалення реальної можливості, і тому думки можливості відмінні від проблематичних думок подальшої формальної логіки, які відрізняються від асерторичних думок ступенем суб'єктивної упевненості.

Думки про одиничні мінливі речі можуть володіти фактичною або можливою істиною, необхідна ж істина належить лише до загальних понять. Проте Аристотелю не завжди вдається чітко провести межу між цими трьома видами істини. Як у своєму вченні про категорії, так і в теорії думок (зокрема, у вченні про модальність) Аристотель виходить з мовних даних і відшукує логічні форми в граматичних формах. Логічні ж форми для Аристотеля – суть віддзеркалення реальних відносин речей у найоб'єктивнішій дійсності.

Аристотель – творець теорії категоричного силогізму, яка розроблена ним уперше і притому з такою ретельністю й усебічністю, що подальшим дослідникам залишилося внести лише незначні, другорядні уточнення.

Заслугою Аристотеля є те, що він уперше дав вчення про розподіл думок щодо модальності та розробив теорію модальних силлогізмів. У аристотелівській модальній силлогістиці всі модуси з двома проблематичними посилками мають бути неправомірними, і цей висновок виходить з принципів аподиктичної силлогістики, які постулює сам Аристотель. В асерторичній силлогістиці не мають висновку модуси з двома приватними або двома негативними посилками, подібне обмеження доречне і для третьої (разом з кількістю і якістю) характеристики думок – модальності.

Заслуговує на увагу і питання вивчення герменевтики як засобу тлумачення прихованого модального змісту. Сьогодні у філософії та лінгвістиці під герменевтикою розуміється один з основоположних методів тлумачення прихованого значення тексту. Цей метод активно використовується за кордоном, наприклад, у Німеччині у практиці шкіл і ВНЗ на заняттях з аналітичного читання. Теоретичний інтерес до герменевтики як до основного методів осмислення тексту, особливо збільшився останнім часом у зв'язку з бурхливим розвитком нового, когнітивного напрямку у вивченні мови. Уважається, що феномен герменевтики допомагає розкрити складний процес взаємодії мови і мислення.

Ф. Шлейєрмахера трактує герменевтику як вчення про "розуміння" (цілісного духовно-душевного переживання – *comprendre*) та методологічну основу багатьох гуманітарних наук на основі від "пояснення" (*expliquer*) у природних науках.

Проблематика герменевтики склалася задовго до феноменології Гуссерля. Нагадаємо, що проблематика герменевтики виникла спочатку в межах екзегетики, тобто дисципліни, мета якої полягає в тому, щоб зрозуміти текст: зрозуміти, виходячи з нього інтенції, зрозуміти на підставі того, що він хоче сказати. Якщо екзегеза і породила проблематику герменевтики, іншими словами, поставила питання про інтерпретацію, то тому, що будь-яке читання тексту, до того ж пов'язане з питанням про те, з якою метою теж написаний завжди здійснюється всередині того чи іншого співтовариства, тієї чи іншої традиції, того чи іншого перебігу живої думки, що мають свої передумови та висувають особисті вимоги: так, прочитання грецьких міфів стоїчної школи на основі натурфілософії й етики містить герменевтику, значно відмінну від раввіністської інтерпретації Тори в Галахе й Агаде. Апостольське тлумачення

Старого Завіту в світлі пришествя Христа дає зовсім інше, ніж у рабинів, прочитання подій, розпоряджень, персонажів Біблії.

Основна мета герменевтики минулого століття – це розкриття авторської інтенції, літературна тенденція автора і його залежність від конкретних і соціальних умов. З початку ХХ століття розуміння значення тексту розвивається незалежно від соціальних і суб'єктивних умов як самостійна структура. У центр уваги дослідника потрапляє мовний феномен – метод, орієнтований на рефлексію. Основоположниками цього методу після другої світової війни вважаються дві найважливіші школи: структуралізм і феноменологічна школа німецької герменевтики. У наші дні поняття "герменевтика" широко застосовується в історії культури. Якщо необхідно виразити процес тлумачення, пояснення, роз'яснення, застосовується разом з "розумінням" термін "інтерпретація", який розповсюджується як на тлумачення стародавньої, так і сучасної літератури та її текстів.

З недавнього часу відбулося повернення герменевтики як теорії розуміння. Причому під "розумінням" мається на увазі мистецтво усвідомлення значення знаків. Мета розуміння – здійснити перехід від виразу до основної інтенції знаку й вийти зовні через вираз. Основоположним для розуміння й інтерпретації він вважає, услід за В. Дільгеєм, той момент, що розуміння постає можливим натомість здатності, якій наділена будь-яка свідомість, проникати у якусь іншу свідомість, не опосередковано шляхом "переживання" (*revivre*), а безпосередньо відтворенням творчого процесу та виходячи із зовнішнього виразу (наприклад, письмова фіксація тексту або дискурсу). Звідси випливає, що розуміння (за П. Рікером "*verstehen*") – це загальне проникнення в іншу свідомість зовнішнього позначення [4; с. 37].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Ватин І.В.* Человеческая субъективность. Ростов-на-Дону: ИРА, 1984. – С. 45.

2. *Волкова Н.А.* Использование методики интерпретации эгоцентрических элементов при анализе текстовой модальности (на примере рассказов В.М. Шукшина) / Н.А. Волкова // Вестник / Томский государственный университет: Общenaучный периодический журнал : Бюллетень оперативной научной информации. – 2006. – № 106. – Декабрь: Художественный текст: семиотика, лингвистика, поэтика. – Томск : Изд-во ТГУ, 2006. – С. 36–39.

3. Делёз Ж. Логика смысла; Пер. с фр. – М.: "Раритет"; Екатеринбург: "Деловая книга", 1998. – 480 с.

4. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика: учебник / И.М. Кобозева. – [изд. 4-е.]. – М.: Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2009. – 352 с.

Стаття надійшла до редакції 19.04.13

Падалка Ю., асп.,

Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

МОДАЛЬНОСТЬ КАК ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ И ФИЛОСОФСКАЯ КАТЕГОРИЯ

Рассмотрено происхождение, внедрение, истории развития понятия "модальность". В статье представлены взгляды на категорию модальности Аристотеля, Канта, Эпштейна. Проанализирован вопрос о соотношении лингвистики и философии в рамках рассмотрения категории модальности.

Ключевые слова: *модальность, значение модальности, модус, высказывание, содержание высказывания, диктум.*

Padalka J., postgraduate student

Institute of Pilology, Taras Schevchenko National University of Kyiv

MODALITY AS A LINGUISTIC AND PHILOSOPHICAL CATEGORY

Is devoted to the examination of the problem of origin, inculcation, history and development of the concept of "modality". The author reviews in detail interpretations of modality by such scientists as Aristotle, Kant, Epstein and considers correlation of linguistics and philosophy in the context of research of the modality category.

Key words: *modality, The phenomena of modality, modus, enounce, content of enounce, dictum.*

УДК 811.161.2'42

Падар Ю. А., асп.,

Институт філології КНУ імені Тараса Шевченка

АКСІОЛОГІЧНІСТЬ У СИСТЕМІ ДИСКУРСИВНИХ КАТЕГОРІЙ

У статті розглянуто основні дискурсивні категорії, обґрунтовано статус аксіологічності як дискурсивної категорії. Автор відокремлює